

УДК 330.36-022.233(477)(045)

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-3-4-316-317-15-21>

САМОРЕГУЛЮВАННЯ: ПЕРЕВАГИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Щербак А. В., кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України», м. Одеса, Україна
e-mail: av.shcherbak@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7607-5266

***Анотація.** Стаття містить результати досліджень, присвячених проблемам удосконалення державного впливу на економіку за рахунок використання саморегулювання господарської та професійної діяльності. В ній проаналізовано сутність саморегулювання, визначені функції саморегулювальних організацій. З'ясовані переваги та недоліки саморегулювання, порівнюючи з державним регулюванням, шляхи подолання недоліків. Розглянуто сутність співрегулювання та умови його використання. Досліджено практичний досвід саморегулювання у розвинених країнах та заходи держави, спрямовані на стимулювання його розвитку. Проаналізовано стан саморегулювання в Україні та визначено проблеми, що гальмують його впровадження. На основі аналізу світового досвіду та ситуації в Україні обґрунтовано шляхи розвитку саморегулювання на вітчизняних ринках. Проаналізовано проєкт Закону України «Про саморегулювання господарської та професійної діяльності» та сформульовано пропозиції щодо його поліпшення.*

***Ключові слова:** саморегулювання, державне регулювання, співрегулювання, саморегулювальні організації.*

SELF-REGULATION: ADVANTAGES AND WAYS OF DEVELOPMENT IN UKRAINE

Shcherbak A. V. PhD (Economics), Senior researcher, State Organization «Institute of Market and Economic & Ecological Research of the National Academy of Sciences of Ukraine», Odesa, Ukraine
e-mail: av.shcherbak@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7607-5266

***Abstract.** The article contains the results of research devoted to the problems of improving state influence on the economy through the use of industry and professional self-regulation. It analyzed the essence of self-regulation, the functions of self-regulatory organizations. The advantages and disadvantages of self-regulation compared to state regulation, ways to overcome the disadvantages were clarified. The essence of co-regulation and the conditions of its use were considered. The practical experience of self-regulation in a number of the most important areas and state measures aimed at stimulating its development have been studied. Considerable attention was paid to self-regulation in the financial sector, particularly in the field of microcredit. The system of self-regulation of advertising in Great Britain was analyzed, and the reasons for its effectiveness were clarified. The activities of international organizations in this area have been studied. The system of alternative resolution of consumer disputes in the EU was analyzed and its effectiveness was evaluated. It is shown that self-regulation and co-regulation play an important role in the development of standards in industry. The issues of professional self-regulation and changes in the activity of professional self-regulatory organizations in recent years have been studied. The state of self-regulation in Ukraine was analyzed and the problems hindering its implementation were identified. It was shown that the recovery of the domestic economy after the war will accelerate if there is a harmonious combination of state regulation and self-regulation. Based on the analysis of world experience and the situation in Ukraine, the ways of developing self-regulation in domestic markets were substantiated. It was found out that its development is significantly hindered by legislative unsettlement. The draft Law of Ukraine "On industry and professional self-regulation" was analyzed and suggestions for its improvement were formulated.*

***Key words:** self-regulation, state regulation, co-regulation, self-regulatory organizations.*

JEL Classification: L510.

Постановка проблеми. Система державного регулювання в Україні характеризується низькою ефективністю, водночас вона пов'язана з великими витратами держави та суб'єктів господарювання, створює значне адміністративне навантаження на бізнес. Світовий досвід свідчить, що життєздатною альтернативою державного регулювання на багатьох ринках може бути саморегулювання господарської та професійної діяльності. Воно забезпечує підвищення якості регулювання, баланс інтересів держави, суб'єктів господарювання та споживачів, зменшення корупції. Саморегулювання розвивається і в Україні, однак

саморегульвні організації відсутні на багатьох ринках, де їхня діяльність можлива. Це свідчить про недосконалість існуючого правового механізму саморегулювання та незацікавленість більшості суб'єктів господарської та професійної діяльності у його впровадженні. Водночас активне використання саморегулювання дозволить прискорити відбудову вітчизняної економіки після війни. Необхідність його розвитку також пов'язана з курсом України на євроінтеграцію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми саморегулювання досліджували В. Валентинов [1], Ж. Гарбар та В. Гарбар [2], О. Гончаренко [3] та інші вітчизняні науковці. Найбільш ґрунтовним дослідженням є Зелена книга «Саморегулювання в Україні» [4], підготовлена експертами Офісу ефективного регулювання. У ній здійснено системний аналіз правового поля у цій сфері, діяльності саморегульвних організацій в Україні, визначено проблемні питання та запропоновано шляхи вирішення багатьох з них. Слід зазначити, що питання саморегулювання не розглядалися у більшості досліджень, присвячених проблемам удосконалення державного регулювання [5].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне науковим напрацюванням у дослідженні проблем саморегулювання, необхідно зазначити, що деякі питання залишаються дискусійними. Відсутні ґрунтовні дослідження сучасного світового досвіду саморегулювання та його практик, які можуть бути прийнятними для вітчизняних суб'єктів господарської та професійної діяльності.

Мета дослідження. Мета роботи – на основі дослідження світового досвіду визначити переваги саморегулювання та обґрунтувати заходи, спрямовані на його розвиток на вітчизняних ринках.

Основний матеріал. Саморегулювання – це регулювання певних ринків та сфер самими суб'єктами господарської та професійної діяльності. Воно має тривалу історію. Ще у Римі здавна існували професійні об'єднання ремісників. У середньовічній Європі активно діяли гільдії купців, ремісники об'єднувалися у цехи. У сучасних формах саморегулювання почало розвиватися з кінця XVIII століття. Так, у 1792 році 24 нью-йоркські брокери підписали угоду, що регламентувала правила торгівлі цінними паперами. Щоправда, сам термін «саморегулювання» (self-regulation) став використовуватися лише у XX столітті.

Саморегулювання передбачає встановлення учасниками ринку певних правил та контролю за їх дотриманням. Воно реалізується через саморегульвні організації (СРО), яким делегуються певні повноваження. Ці організації виконують низку функцій: розробляють кодекси поведінки, контролюють їх виконання, застосовують санкції при порушенні правил, розглядають скарги споживачів, захищають колективні інтереси своїх членів, вирішують суперечки між ними тощо.

Саморегулювання має низку переваг перед державним регулюванням, оскільки є більш гнучким, дозволяє швидше реагувати на зміни, що відбуваються на ринках, сприяє скороченню державних витрат, зменшенню корупції тощо. Водночас СРО можуть просувати інтереси своїх членів, які не відповідають інтересам суспільства; затверджувати правила, що перешкоджають входу на ринок нових суб'єктів господарювання; встановлювати мінімальні ціни. Однак недоліки саморегулювання можуть бути частково чи повністю подолані за допомогою дієвого державного контролю за діяльністю саморегульвних організацій. Так, на вимогу антимонопольних органів ряд організацій скасували положення про рекомендовані ціни на послуги або механізми встановлення цін, правила, що забороняють їх членам конкурувати між собою, обмежують обсяг реклами. Незаконним визнається також обмін інформацією щодо цін, обсягів продажу, оскільки дозволяє підприємствам координувати свою діяльність.

Державне регулювання та саморегулювання часом розглядаються як протилежності. Однак насправді можлива і навіть доцільна їхня інтеграція.

У багатьох випадках найбільш ефективним є співрегулювання, тобто спільна участь у регулюванні держави та різних учасників ринку. Крім підприємців чи представників певних професій у співрегулюванні можуть брати участь організації споживачів, профспілки тощо. Це передбачає поділ відповідальності між державою та приватними партнерами. Співрегулювання забезпечує більш дієву гармонізацію інтересів держави, суб'єктів господарювання та споживачів, якщо існують обґрунтовані побоювання, що інтереси галузі (професії) і суспільства розходяться. Кордон між саморегулюванням та співрегулюванням не є чітким. Так, СРО дедалі частіше вводять елементи співрегулювання, залучаючи до керівних та контрольних органів представників громадськості, організацій споживачів.

У США та низці інших країн саморегулювання активно використовується на фінансових

ринках. СРО регулюють торгівлю цінними паперами, приймають кваліфікаційні іспити, які необхідно скласти професійним учасникам ринку, ведуть перевірки та розслідування, що ґрунтуються на скаргах інвесторів та підозрілій діяльності.

Останніми роками ЄС приділяє значну увагу мікрокредитуванню, розглядаючи його як важливий засіб стимулювання самозайнятості, розвитку малого бізнесу. Однак у діяльності мікрофінансових організацій є чимало порушень. Експерти ЄС у співпраці з мікрофінансовим сектором розробили Європейський кодекс добросовісної поведінки при наданні мікрокредитів. Йому мають слідувати мікрофінансові організації, що надають кредити на суму до 25 тисяч євро підприємцям чи самозайнятим особам. Кодекс розроблено на основі передових практик для забезпечення високих етичних стандартів у секторі. Він є інструментом співрегулювання, оскільки контроль за його дотриманням здійснює Керівна група, у складі якої представники Єврокомісії та сектору. Станом на 18 жовтня 2023 року 67 організацій отримали сертифікати, які свідчать, що їхня діяльність відповідає вимогам Європейського кодексу добросовісної поведінки при наданні мікрокредитів. Це дає їм можливість отримувати фінансування в рамках Програми ЄС із зайнятості та соціальних інновацій [6].

У Брюсселі працює Європейський альянс із рекламних стандартів [7]. Його членами є 41 організація: 27 СРО, 13 організацій, що представляють рекламодавців, рекламні агенції, ЗМІ та 1 компанія, що займається цифровими технологіями. Альянс встановлює стандарти для систем саморегулювання реклами, організує співробітництво у цій сфері, обмін передовим досвідом саморегулювання, пропагує його переваги для споживачів, бізнесу та суспільства загалом.

Так, незалежним регулятором реклами у Великій Британії є Управління з рекламних стандартів (Advertising Standards Authority, ASA), створене у 1962 році. Рада ASA включає голову та 13 членів. Вісім членів Ради є незалежними (від уряду та рекламного бізнесу). Інші мають досвід роботи у цьому бізнесі чи ЗМІ [8].

Спочатку ASA контролювало рекламу в газетах, кіно, рекламні щити, плакати. Реклама на телебаченні та радіо контролювалася державним регулятором зв'язку Ofcom. Але у 2004 році відповідні повноваження було передано ASA. Це спростило регулювання для бізнесу, оскільки з того часу рішення про рекламні кампанії, що проводяться на кількох медіа-платформах, наприклад на радіо, телебаченні, в газетах, приймаються однією організацією.

ASA розглядає скарги, а також перевіряє рекламу у засобах масової інформації, щоб переконатися, що вона відповідає правилам. У 2022 році до організації надійшло 33 350 скарг, майже половина з них стосувалася онлайн-реклами. В результаті перевірки цих скарг та власної роботи ASA понад 31 тисячу оголошень було змінено або видалено.

ASA не може накладати штрафи, але має інші можливості щодо ефективного впливу на порушників. Організація має великий авторитет, і інформація про те, що будь-який суб'єкт господарювання не підкорився її рішенням, негативно позначається на його діловій репутації. До того ж, ЗМІ відмовлятимуться від подальшого розміщення його реклами. У найбільш серйозних випадках справа може бути передана до державних органів. Тому переважна більшість рекламодавців після рішень ASA швидко змінює або відкликає рекламу, яка порушує Кодекси.

21 травня 2013 р. Європейський парламент та Рада ЄС ухвалили Директиву 2013/11/ЄС щодо альтернативного вирішення споживчих спорів. Ця директива застосовується до всіх секторів ринку, за винятком охорони здоров'я та вищої освіти. Відповідно до неї члени ЄС повинні забезпечити, щоб усі суперечки між споживачами, які мешкають у Євросоюзі, та торговцями, зареєстрованими в ЄС, що виникають у зв'язку з продажем товарів чи наданням послуг, могли передаватися до організацій з альтернативного вирішення спорів (Alternative dispute resolution, ADR), роль яких полягає у їх вирішенні без звернення до суду. Це стосується також продажу товарів та послуг через інтернет. Директива встановлює обов'язкові вимоги до організацій ADR, щоб вони працювали ефективно, справедливо, незалежно та прозоро. Кожна країна ЄС має призначити один або кілька компетентних органів, які здійснюють нагляд за організаціями ADR та забезпечують їх відповідність вимогам. Компетентні органи складають національні списки суб'єктів ADR, які включають організації з вирішення спорів, що відповідають вимогам. Торговці, які погоджуються або зобов'язані використовувати ADR, повинні інформувати споживачів про це на своїх веб-сайтах, а також у разі виникнення конфліктних ситуацій.

Згідно зі звітом Єврокомісії зараз у країнах ЄС діють 430 організацій ADR. Щороку вони розглядають приблизно 300 тисяч скарг споживачів. Частка вирішених суперечок суттєво

відрізняється у різних країнах, однак у більшості перевищує 50% [9].

Системи ADR відрізняються залежно від законодавства та існуючих традицій. Проте більшість із них характеризуються наступним. Посередник, призначений організацією ADR, зводить сторони разом і допомагає їм домовитися. У тому випадку, якщо конфлікт не улагоджений, виноситься формальне рішення. Воно є обов'язковим для продавця, водночас споживач має право звернутися до суду. Процедура зазвичай безкоштовна для споживача.

Розробка стандартів продукції та сертифікація є областю, в якій саморегулювання та співрегулювання відіграють важливу роль у багатьох країнах. Стандарти саморегулюваних організацій краще відповідають умовам відповідних галузей, оскільки розробляються за консенсусу багатьох зацікавлених сторін: виробників, споживачів, екологів тощо. Товари, що відповідають стандартам, можуть мати маркування, щоб споживачі знали, що вони заслуговують на довіру.

Саморегулювання професій має довгу історію. Повноваження професійних СРО зазвичай стосуються таких аспектів, як оцінка кваліфікації, вимоги до навчання та кодекси поведінки. У розвинених країнах саморегулювання охоплює такі професії, як лікарі, інженери, юристи, турагенти, агенти з нерухомості та багато інших. Цілі професійного регулювання – захист споживачів, які користуються послугами професіоналів шляхом надання інформації та забезпечення якості послуг, а також захист репутації самої професії.

У Німеччині активно діють ремісничі палати та гільдії ремісників, адвокатські палати, лікарські та фармацевтичні палати, палата дипломованих бухгалтерів та ін. Вони видають ліцензії, займаються професійною підготовкою, контролюють виконання професійних обов'язків, розглядають скарги.

Саморегулювання набуло найбільшого поширення за умов розвинутої ринкової економіки. Однак його розвиток, можливо, має більш важливе значення у державах з перехідною економікою. У таких країнах низький рівень компетентності чиновників та корупція часто призводять до нездатності урядових органів забезпечити дотримання встановлених правил.

Відновлення саморегулювання у професійній та господарській діяльності відбулося після отримання Україною незалежності та проведення економічних та політичних реформ. Однією з перших сфер, де виникли СРО, були фінансові ринки. На виконання положень Закону «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку передала саморегульованим організаціям частину своїх повноважень. Поступово саморегулювання було розповсюджено і на інші сфери.

Чинним законодавством саморегулювання господарської діяльності допускається у 17 сферах. Офіційно визнано в Україні більше 20 саморегулюваних організацій, що діють у семи сферах: оціночна діяльність, оцінка земель, землеустрій, топографо-геодезична і картографічна діяльність, діяльність арбітражних керуючих, архітектурна діяльність, професійна діяльність на ринку цінних паперів.

Так, саморегулювни організації у сфері архітектурної діяльності визначають правила і стандарти підприємницької та професійної діяльності, обов'язкові для виконання всіма членами таких організацій, їм делеговано повноваження проводити професійну атестацію виконавців робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури.

Є також організації, що здійснюють саморегулювання професійної діяльності у певних сферах. Нотаріальна палата України (НПУ) здійснює професійне самоврядування у сфері нотаріату. НПУ налічує близько 7000 членів з усієї країни. Її членами стають всі нотаріуси, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах або здійснюють приватну нотаріальну діяльність. Національна асоціація адвокатів України є всеукраїнською некомерційною професійною організацією, яка об'єднує всіх адвокатів України з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування.

Деякі професійні організації лобюють корпоративні інтереси своїх членів, які суперечать інтересам суспільства. Так, Національна асоціація адвокатів України сприяла внесенню до Конституції України положення, що виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, потім чинила опір скасуванню адвокатської монополії.

Саморегулювання в Україні отримало певний розвиток та позитивно впливає на економіку. Однак існує низка проблем, що гальмують його впровадження:

- нормативно-правове поле, що встановлює організаційні та правові засади діяльності СРО в Україні, характеризується несистемністю, наявністю численних прогалин;
- відсутні єдино визначені, законодавчо закріплені терміни «саморегулювання», «саморегулювни організація»;
- фактично відсутнє саморегулювання у низці сфер, де це допускається; одночасно існують

організації, яким притаманні ознаки СРО, однак законодавство не передбачає можливість надання їм відповідного статусу;

– зловживання СРО делегованими їм повноваженнями, непрофесіоналізм їх посадових осіб;

– незацікавленість більшості суб'єктів господарської та професійної діяльності у саморегулюванні, нерозуміння його переваг [докладно див. 4].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 № 308 схвалено Концепцію реформування інституту саморегулювання в Україні. Передбачалося створення єдиної комплексної законодавчої основи саморегулювання в Україні. Загальні засади саморегулювання господарської та професійної діяльності, правові та організаційні засади утворення та діяльності саморегулювальних організацій необхідно було визначити окремим законом. Спеціальними законами у різних сферах господарської та/або професійної діяльності може бути визначено особливості регулювання суспільних відносин щодо утворення та діяльності саморегулювальних організацій у цих сферах. Концепція мала бути реалізована протягом 2018-2019 років. Проте це не було зроблено. 15.10.2020 народними депутатами внесено проект Закону України «Про саморегулювання господарської та професійної діяльності» (реєстр. № 4221). Законопроект встановлює загальні засади саморегулювання господарської та професійної діяльності, його завдання та принципи; правову та організаційну основу створення, набуття та припинення статусу саморегулювальних організацій, вимоги, яким повинна відповідати така організація; особливості здійснення контролю СРО за дотриманням її членами статуту, правил організації та відповідальність за їх порушення; основи державного регулювання та контролю у сфері саморегулювання. Однак він поки що не розглядався у Верховній Раді.

Саморегулювання вже зараз грає важливу роль у будівництві, оціночній діяльності, на ринках фінансових послуг тощо. Однак цього недостатньо. Розвиток саморегулювальних організацій має особливо важливе значення в сучасних умовах, коли здійснюється дерегулювання. Це може призвести до нестабільності на певних ринках, якщо на них не будуть запроваджені ефективні схеми саморегулювання. Необхідне створення системної та цілісної правової основи за рахунок прийняття Закону України «Про саморегулювання господарської та професійної діяльності». Існуючий проект необхідно якомога швидше прийняти у першому читанні та, після доопрацювання, в цілому. Після цього доцільно ухвалення нормативних актів, що дозволять врегулювати питання саморегулювання в окремих сферах з урахуванням їх особливостей. Особливу користь можуть принести СРО у рекламі, медицині, промисловій діяльності (розробка стандартів та сертифікація), а також у торгівлі (середина альтернативного вирішення споживчих спорів).

Висновки. Розвиток ринкової економіки потребує формування інститутів, які б гармонізували інтереси держави, суб'єктів господарювання та споживачів. Одним з таких інститутів є саморегулювання. Воно активно застосовується у багатьох країнах на ринках фінансових, медичних, юридичних послуг, у торгівлі, у сфері реклами. Саморегулювання має низку переваг перед державним регулюванням, оскільки є більш гнучким, дозволяє швидше реагувати на зміни, що відбуваються на ринках, сприяє скороченню державних витрат, зменшенню корупції тощо. Саморегулювання має певні недоліки, однак вони можуть бути частково чи повністю подолані за допомогою дієвого державного контролю. У багатьох випадках найбільш ефективним є співрегулювання, тобто спільна участь у регулюванні держави та різних учасників ринку.

Офіційно визнано в Україні більше 20 саморегулювальних організацій. Водночас існують організації, які регулюють діяльність своїх членів без офіційного визнання. Саморегулювання позитивно впливає на вітчизняну економіку, однак його розвиток гальмує законодавча неврегульованість. Необхідне створення системної та цілісної правової основи за рахунок прийняття Закону України «Про саморегулювання господарської та професійної діяльності» та інших нормативних актів.

Відновлення вітчизняної економіки після війни прискориться за умови активного використання альтернативних засобів регулювання. Використовуючи світовий досвід, необхідно розробити та запропонувати вітчизняним суб'єктам підприємницької та професійної діяльності прийнятні для них моделі та практики саморегулювання та співрегулювання. Перспективи подальших досліджень пов'язані з більш докладним вивченням світового досвіду саморегулювання з метою його впровадження в Україні.

Список літератури

1. Валентинов В. Л. Регулювання міжгалузевих відносин в системі аграрної політики. Київ. ІАЕ, 2003. 330 с.
2. Гарбар Ж., Гарбар В. Впровадження моделі саморегулювання підприємницької та професійної діяльності як напрям реалізації державної політики дерегуляції в Україні. АГРОСВІТ. 2018. № 20. С. 3-9. DOI: 10.32702/2306-6792.2018.20.
3. Гончаренко О. Саморегулювання та співрегулювання господарської діяльності. Підприємництво, господарство та право. 2017. №9. С. 62-66.
4. Зелена книга «Саморегулювання в Україні». Офіс ефективного регулювання, 2017. URL: <https://regulation.gov.ua/book/50-zelena-kniga-samoreguluvanna-v-ukraini> (дата звернення 17.11.2023).
5. Селективне регулювання розвитку товарних ринків: теорія та практика / Буркинський Б. В., Нікішина О. В., Тараканов Н. Л. та ін. За ред. Буркинського Б. В., Нікішиної О. В. Одеса. ДУ ІРЕЕД НАНУ, 2023. 267 с.
6. The updated European Code of Good Conduct for Microcredit Provision has been published. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1084&furtherNews=yes&newsId=9726> (дата звернення 7.12.2023).
7. European Advertising Standards Alliance. URL: <https://www.easa-alliance.org/> (дата звернення 17.11.2023).
8. Advertising Standards Authority. URL: <https://www.asa.org.uk/> (дата звернення 19.11.2023).
9. Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council on alternative dispute resolution for consumer disputes and Regulation (EU) No 524/2013 of the European Parliament and of the Council on online dispute resolution for consumer disputes Brussels, 17.10.2023 COM(2023) 648 final/ URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023DC0648> (дата звернення 17.11.2023).

References

1. Valentinov, V. (2003). *Regulation of inter-branch relations in the system of agrarian policy*. Kyiv, IAE. [In Ukrainian].
2. Harbar, Zh., Harbar, V. (2018). Implementation of the model of self-regulation of entrepreneurial and professional activity as a direction of implementation of the state policy of deregulation in Ukraine. *AGROSVIT*, 20, 3-9. [In Ukrainian].
3. Honcharenko, O. (2017). Self-regulation and co-regulation of economic activities. *Pidpryemnytstvo, hospodarstvo ta pravo*, 9, 62-66. [In Ukrainian].
4. Better Regulation Delivery Office (2017). *Self-regulation in Ukraine: Green book*. Retrieved from <https://regulation.gov.ua/book/50-zelena-kniga-samoreguluvanna-v-ukraini> (accessed 17 November 2023). [In Ukrainian].
5. Burkynskiy, B. V., Nikishyna, O. V. & Tarakanov, M. L., et al. (2023). *Selectyvne rehulivannia rozvytku tovarnykh rynkiv: teoriia ta praktyka: monohrafiia*. [Selective regulation of the development of commodity markets: theory and practice: monograph]. Odesa: IMEER of NASU. [In Ukrainian].
6. European Commission (2023). The updated European Code of Good Conduct for Microcredit Provision has been published. Retrieved from <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1084&furtherNews=yes&newsId=9726> (accessed 7 December 2023).
7. European Advertising Standards Alliance. Retrieved from <https://www.easa-alliance.org/> (accessed 17 December 2023).
8. Advertising Standards Authority. Retrieved from <https://www.asa.org.uk/> (accessed 19 November 2023).
9. European Commission. (2023). Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council on alternative dispute resolution for consumer disputes and Regulation (EU) No 524/2013 of the European Parliament and of the Council on online dispute resolution for consumer disputes Brussels, 17.10.2023 COM(2023) 648 final/

Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023DC0648>
(accessed 17 November 2023).

Стаття надійшла до редакції 20.03.2024

Прийнята до публікації 24.03.2024